

9. Moljako V. O. Psychologichna teorija tvorchoosti / V. O. Moljako // Obdarovana dytyna. – 2004. – № 6. – S. 2–9.
10. Nebylicyn V. D. Aktual'nye problemy differencial'noj psihofiziologii / V. D. Nebylicyn // Voprosy psihologii. – 1971. – № 6. – S. 18–26.
11. Sheleg T. V. Psychologichni aspekty rozvytku tvorchogo «Ja» dytyny : nauk.-metod. posib. / T. V. Sheleg. – Kyi'v : SITIPRINT, 2013. – 125 s.
12. Jalans'ka S. P. Psychologija tvorchoosti : navch. posib. / S. P. Jalans'ka. – Poltava : PNPУ imeni V. G. Korolenka, 2014. – 180 s.

Received June 15, 2017

Revised July 12, 2017

Accepted August 18, 2017

УДК 159.001.378

С. О. Хілько

h.s.a.psycholog@meta.ua

Психологічні кореляти формування ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО НЕВИЗНАЧЕНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Khilko S. O. Psychological correlates of formation of future psychologists' ambiguity tolerance / S. O. Khilko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G. S. Kostyuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S. D. Maksymenko, L. A. Onufrieva. – Issue 38. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 421–437.

S. O. Khilko. Psychological correlates of formation of future psychologists' ambiguity tolerance. The article deals with the empirical research on psychological features of the formation of future psychologists' ambiguity tolerance. The author analyzes some psychological characteristics that are important for the formation of ambiguity tolerance among future psychologists, in particular, the psychological correlates of the cognitive, affective and conative components.

It has been found that the formation of the cognitive component of future psychologists' ambiguity tolerance is positively influenced by the reflexivity and awareness of the concepts of «ambiguity tolerance» and

«ambiguity intolerance» and the conditions for its formation. The formation of the affective component of future psychologists' ambiguity tolerance is influenced by their positive attitudes towards ambiguity tolerance, positive emotions in ambiguous and contradicting situations. It is shown that the psychological correlates of the conative component of future psychologists' ambiguity tolerance are characterized by both productive and unproductive coping strategies in ambiguous situations. There are positive correlations between the future psychologists' planning their decisions and acting with possibly full orientation in ambiguous situations and ambiguity tolerance, as well as between courage and adaptability and ambiguity tolerance.

Besides, future psychologists' readiness to change and their productive ambiguous situation coping strategies have been found to positively correlate with future psychologists' willingness to take risks and face ambiguous situations.

The psychological correlates that have been found in the research can be helpful for the formation of future psychologists' ambiguity tolerance.

Key words: formation of ambiguity tolerance, ambiguity intolerance, interpersonal ambiguity intolerance, coping-strategies, future psychologists.

С. О. Хілько. Психологічні кореляти формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів. Статтю присвячено емпіричному дослідженню психологічних особливостей формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів. Проаналізовано деякі психологічні характеристики, які мають значення при формуванні толерантності до невизначеності, зокрема визначено психологічні кореляти когнітивного, афективного та конативного компонентів.

З'ясовано, що на формування когнітивного компонента толерантності до невизначеності у майбутніх психологів позитивно впливають рефлексивність і поінформованість про поняття «толерантність до невизначеності», «інтолерантність до невизначеності» та умови її формування. Встановлено, що на формування афективного компонента толерантності до невизначеності у майбутніх психологів впливають позитивне ставлення до формування толерантності до невизначеності, позитивні емоції в ситуаціях невизначеності, суперечливості, неоднозначності. Констатовано, що психологічні кореляти конативного компонента толерантності до невизначеності у майбутніх психологів характеризуються певними ознаками, зокрема в ситуаціях невизначеності, неоднозначності їм притаманні як продуктивні, так і непродуктивні способи вирішення ситуацій невизначеності. Встановлено позитивний кореляційний зв'язок між готовністю обмірковувати свої рішення і діяти при можливо повному орієнтуванні в ситуаціях невизначеності й толерантністю до невизначеності, а також між сміливістю, адаптивністю і толерантністю до двозначності.

Показано позитивний кореляційний зв'язок між особистісною готовністю майбутніх психологів до змін, продуктивним копінгом та го-

товністю йти на ризик і діяти в ситуаціях невизначеності. Отже, встановлені психологічні кореляції мають значення при формуванні толерантності до невизначеності у майбутніх психологів.

Ключові слова: формування толерантності до невизначеності, інтолерантність до невизначеності, міжособистісна інтолерантність до невизначеності, копінг-стратегії, майбутні психологи.

Постановка проблеми. Професія психолога є особливим видом діяльності, яка, по-перше, передбачає наявність компетенцій розв'язувати складні спеціалізовані завдання та практичні проблеми у сфері психології або у процесі навчання, що потребує застосування теорій та методів психологічної науки і характеризується комплексністю та невизначеністю умов, по-друге, вимагає певних особистісних якостей, особливої структури світогляду з урахуванням високого рівня невизначеності, що є невід'ємною складовою сучасного суспільства.

На сучасному етапі розвитку психологія все частіше звертається до неklasичних форм раціональності, вводить поняття невизначеності в різні ситуації розвитку людини і будь-яких видів її активності. При цьому вона постає перед вибором побудови нових моделей психологічного пояснення цього феномену [5].

Отже, стійкість майбутнього психолога до дії чинника невизначеності, здатність ефективно діяти в нових, неструктурованих, неоднозначних ситуаціях, в умовах нестачі інформації виявляти ТН [6] передбачає знаходження шляхів формування ТН під час їх підготовки, що, в свою чергу, зумовлює необхідність визначення психологічних корелятивів формування ТН у майбутніх психологів для поглибленого розуміння внутрішніх умов її формування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Можна виділити значну кількість психологічних досліджень, присвячених проблемі змісту ТН як зарубіжними, так і сучасними українськими науковцями.

Зарубіжні науковці розглядали зміст і структуру ТН (E. Frenkel-Brunswik, K. Durheim, D. Foster, S. Budner, S. Bochner), ТН як стабільну рису особистості (R. Hallman, A. MacDonald, R. Norton, J. Sidanius, N. Rotter і A. O'Connell, J. Ray, D. McLain, F. Hartmann, P. Clampitt, J. Litman), як ситуаційно-специфічну установку (S. Bochner J. Litman, O. Луковицька), як інтегральну здібність особистості (А. Карпов), як динамічну характеристику особистості (V. DeRoma, D. McCollum, K. Merenluoto).

Накопичено певний позитивний досвід у встановленні зв'язку ТН і креативності (Т. Корнілова, Д. Смирнов, О. Одинцева,

К. Stoycheva); ТН і продуктивних та непродуктивних способів прийняття рішень у ситуаціях невизначеності (Т. Корнілова), ТН, копінг-стратегій і емоційного інтелекту (О. Дубук). Зокрема, Т. Корніловою [5] було розроблено новий опитувальник толерантності до невизначеності (НТН), що являє собою апробований варіант для російськомовної вибірки, варіант збірного опитувальника, побудованого А. Фернхемом на основі найвідоміших попередніх.

Також зарубіжними вченими аналізується проблема розвитку толерантності до невизначеності в процесі навчання (J. Norr, K. Crittenden, V. DeRoma, N. Huber), вплив ТН на професійно важливі якості керівника (І. Леонов), роль ТН у різних сферах життєдіяльності.

Низка зарубіжних дослідників займались проблемою створення шкал із метою дослідження ТН, зокрема шкали упереджень Гоша (1951), на основі яких пізніше було створено інші спеціалізовані шкали: Баднера (1962), Ерліха (1965), Райдела і Розена (1966), Мак-Дональда (1970), Нортонна (1975), Вігано ля Роса (1986), Натта (1988), Маклейна (1993) [1, с. 311].

Питанням формування / розвитку ТН приділяли увагу українські вчені: П. Лушин [6] у зв'язку з вивченням механізмів особистісного змінювання як переходу до нової ідентичності; А. Гусєв [2] у якості чинника розвитку ідентичності особистості; розробили теоретико-методологічні принципи розвитку ТН (А. Гусєв, П. Лушин [7]); В. Пічурін [8] вивчав формування ТН у процесі фізичного виховання.

Не зважаючи на наявність великого об'єму досліджень феномену ТН, у науковій літературі поки що не сформувалось єдиного розуміння сутності процесу формування ТН, тому концептуальні та методологічні питання цієї проблеми й досі залишаються актуальними.

Мета статті – визначити психологічні кореляти формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів.

Завдання дослідження. 1. Встановити психологічні кореляти формування когнітивного, афективного, конативного компонентів ТН у майбутніх психологів. 2. Проаналізувати психологічні особливості продуктивних та непродуктивних способів вирішення ситуацій невизначеності майбутніми психологами залежно від їх особистісної готовності до змін.

Виклад основного матеріалу. Толерантність до невизначеності (ТН) включає в себе низку аспектів: здібність приймати рішення і роздуми над проблемою, навіть коли невідомі всі факти

і можливі наслідки; соціально-психологічну установку з афективним, когнітивним і поведінковим компонентами; вміння працювати в умовах нестачі інформації або її подвійності; здібність людини відчувати позитивні емоції в нових, неструктурованих, неоднозначних ситуаціях, сприймаючи їх не як загрозові, а як такі, що містять виклик [1].

Отже, ТН – це комплексна особистісна характеристика, що включає в себе когнітивний аспект, особливості сприймання невизначеності, емоційну реакцію на невизначеність, поведінкові особливості, тому для її формування необхідно враховувати чимало психологічних показників.

В емпіричному дослідженні використано такі методи дослідження: анкета на виявлення обізнаності майбутніх психологів щодо формування толерантності до невизначеності (авторська розробка); методика діагностики рівня розвитку рефлексивності (А. Карпов) [3]; методика «Особистісна готовність до змін» (автори Ролнік, Хезер, Голд, Халл, в адаптації Н. Бажанової та Г. Бардієр) [9]; методика діагностики рівня емпатичних здібностей (В. В. Бойко) [11]; Мельбурнський опитувальник прийняття рішень (МОПР) (російськомовна адаптація Т. Корнілової на основі опитувальника Фліндерса) [4]; опитувальник «Особистісні фактори прийняття рішень» (ОФР) (у модифікації Т. Корнілової на основі методики Q-сортування німецького психолога Х. Вольфрама) [5]; новий опитувальник ТН (НТН у модифікації Т. Корнілової) [5]; методика «Толерантність до невизначеності» (С. Баднера в перекладі й адаптації Г. Солдатової) [10]; статистично-математичні методи опрацювання даних із використанням комп'ютерної програми SPSS (версія 17.0).

Вибірку склали 282 досліджувані майбутні психологи, всі студенти психологічних факультетів вищих навчальних закладів із першого до шостого курсу, денної і заочної форм навчання.

Для встановлення психологічних корелятів формування ТН у майбутніх психологів, що пояснювали б усю структуру взаємозв'язків, було застосовано комплекс показників, що склали когнітивний, афективний та конативний компоненти формування ТН [13] і діагностичні шкали стандартизованих методик: ТН, інтолерантність до невизначеності (ІТН), міжособистісна інтолерантність до невизначеності (МІТН) («Новий опитувальник толерантності до невизначеності» [5]); новизна, складність і невирішеність проблеми, як чинники інтолерантності (методика «Толерантність до невизначеності» [11]); толерантність до двозначності (ТД) (методика «Особистісна готовність до змін» [9]).

Міра статистичної залежності між двома змінними обчислювалась за допомогою коефіцієнта кореляції за Спірменом.

Аналіз результатів психологічних корелятив формування когнітивного компонента ТН у майбутніх психологів дає змогу констатувати, що рефлексивність та обізнаність про поняття ТН, ІТН, умови формування ТН підвищують рівень сформованості ТН і толерантності до двозначності (ТД) (табл. 1).

Таблиця 1

Психологічні кореляти формування когнітивного компонента ТН у майбутніх психологів (коефіцієнт кореляції r_s)

№ з/п	Діагностичні шкали формування когнітивного компонента ТН	ТН (прагнення до змін)	ІТН (прагнення до ясності)	МІТН (прагнення до ясності та контролю)	Новизна проблеми (ІТН)	Складність проблеми (ІТН)	Невирішеність проблеми (ІТН)	Толерантність до двозначності (ТД)
1.	Рефлексивність	0,141*	-0,150*	-0,152*	0,146*	-0,065	-0,016	-0,036
2.	Обізнаність про поняття ТН, ІТН (за анкетую)	-0,014	-0,188**	-0,063	-0,114	-0,061	-0,046	0,150*

Примітка: статистична значущість на рівні * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Як зазначено в табл. 1, виявлено слабкий, але позитивний статистично значущий зв'язок між рефлексивністю і ТН ($r_s = 0,141$; $p < 0,05$), рефлексивністю і новизною проблеми ($r_s = 0,146$; $p < 0,05$). Окрім того, констатовано негативний статистично значущий зв'язок між рефлексивністю й ІТН ($r_s = 0,150$; $p < 0,05$), МІТН ($r_s = 0,152$; $p < 0,05$).

Деякі інші слабкі, але статистично значущі зв'язки виявлено між обізнаністю майбутніх психологів про поняття ТН, ІТН, умови формування ТН за авторською анкетую, надійність придатності якої було визначено за допомогою коефіцієнта Альфа Кронбаха ($\alpha = 0,881$). Так, установлено позитивний статистично значущий зв'язок між обізнаністю про ТН, ІТН і ТД ($r_s = 0,150$; $p < 0,05$) і негативний статистично значущий зв'язок між обізнаністю й ІТН ($r_s = 0,188$; $p < 0,01$).

Отримані дані свідчать про те, що, по-перше, шкали ТН (прагнення до змін) за методикою Т. Корнілової «Новий опитувальник толерантності до невизначеності» [5] і шкала ТД за ме-

тодікою «Особистісна готовність до змін» [9] не мають єдиного підходу до вимірювання цього показника. У своєму дисертаційному дослідженні «Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості» А. Гусев [1] зазначає про відсутність узгодженого вимірювального інструментарію, що породжує проблеми, пов'язані зі складністю співставлення отриманих за допомогою різних методик результатів. По-друге, відсутність статистично значущих зв'язків між зазначеними вище діагностичними шкалами вказує, що, очевидно, вони не підлягають впливу, а знаходяться лише на рівні тенденцій.

Отже, загалом можна зробити висновок, що майбутні психологи, аналізуючи, осмислюючи й усвідомлюючи набуті знання і поведінку в ситуаціях минулого, актуального та прогнозованого майбутнього, аналізуючи свої думки, почуття і мотиви в умовах, які змінюються (показники рефлексії), демонструють ознаки як ТН, так і ІТН. Високий рівень рефлексії має позитивний кореляційний зв'язок із новизною проблеми (схильність сприймати невизначені ситуації як такі, що містять у собі певну загрозу). А обізнаність майбутніх психологів про ТН, ІТН сприяє формуванню як ТД, так і ІТН.

Аналізуючи результати психологічних корелятивів формування афективного компонента ТН у майбутніх психологів, можна зазначити, що надмірно виражені емоції в ситуаціях невизначеності, неоднозначності чи багатозначності негативно впливають на формування ТН, тоді як позитивне ставлення до невизначеності позитивно впливає на формування ТД (табл. 2).

Таблиця 2

Психологічні кореляти формування афективного компонента ТН у майбутніх психологів (коефіцієнт кореляції r_s)

№ з/п	Діагностичні шкали формування афективного компонента ТН	ТН (прагнення до змін)	ІТН (прагнення до ясності)	МІТН (прагнення до ясності та контролю)	Новизна проблеми (ІТН)	Складність проблеми (ІТН)	Невирішеність проблеми (ІТН)	Толерантність до двозначності (ТД)
1.	Пристрасність	0,000	0,207**	0,091	-0,161**	0,099	0,238**	-0,164**
2.	Оптимізм	-0,104	-0,098	-0,100	-0,308**	-0,073	0,057	0,317**
3.	Емпатія	-0,058	0,046	0,162**	0,096	0,128*	0,174**	-0,089

Продовження табл. 2

4.	Позитивне ставлення до невизначеності (за анкетую)	-0,115	-0,166**	0,046	-0,237**	-0,116	-0,050	0,181**
----	--	--------	----------	-------	----------	--------	--------	---------

Примітка: статистична значущість на рівні * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Як бачимо з табл. 2, існує позитивний статистично значущий зв'язок між пристрасністю й ІТН ($r_s = 0,207$; $p < 0,01$), між пристрасністю і невірешеністю проблеми невизначеності (ІТН) ($r_s = 0,238$; $p < 0,01$), між оптимізмом і ТД ($r_s = 0,317$; $p < 0,01$), між здібностями до емпатії і МІТН ($r_s = 0,162$; $p < 0,01$), між емпатією і складністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,128$; $p < 0,05$), емпірією і невірешеністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,174$; $p < 0,01$), між позитивним ставленням до невизначеності й ТД ($r_s = 0,181$; $p < 0,01$).

Окрім того, виявлено негативний статистично значущий зв'язок між пристрасністю і новизною проблеми (ІТН) ($r_s = 0,161$; $p < 0,01$), пристрасністю і ТД ($r_s = 0,164$; $p < 0,01$), між оптимізмом і новизною проблеми ($r_s = 0,308$; $p < 0,01$), між позитивним ставленням до невизначеності й ІТН ($r_s = 0,166$; $p < 0,01$) та новизною проблеми ($r_s = 0,237$; $p < 0,01$).

Отримані дані свідчать про те, що високий рівень пристрасності, яка розуміється як енергійність, невтомність, підвищений життєвий тонус, сприяє формуванню ІТН (прагнення до ясності), індивідуальній схильності розглядати невизначені ситуації як загрозові у вигляді невірешеності проблеми, не сприяє спокійному ставленню до відсутності ясних і чітких відповідей (ТД), натомість сприяє розгляду невизначених ситуацій як бажаних. Водночас високий рівень прагнення майбутніх психологів фіксуватися не на проблемах, а на способах їх вирішення (оптимізм) сприяє оцінці невизначених ситуацій як бажаних.

Також високі показники за діагностичними шкалами «оптимізм і позитивне ставлення до невизначеності» сприяють формуванню самовладання в ситуаціях двозначності (ТД), коли не чітко визначена сутність того, що відбувається, або не визначений результат справи.

Цікавим є той факт, що високий рівень позитивного ставлення до ситуацій невизначеності не виключає формування ІТН у майбутніх психологів (прагнення до ясності у ставленні до світу і світу людей), з одного боку, а з іншого – сприяє толерантному ставленню до новизни проблеми невизначеності.

Наступний крок нашого дослідження полягав у встановленні психологічних корелятів формування конативного компонента ТН у майбутніх психологів. Виявлені психологічні кореляти характеризуються певними особливостями, зокрема, в ситуаціях невизначеності, неоднозначності майбутнім психологам приртаманні як продуктивні, так і непродуктивні копінги (табл. 3).

Таблиця 3

Психологічні кореляти формування конативного компонента ТН у майбутніх психологів (коефіцієнт кореляції r_s)

№ з/п	Діагностичні шкали формування конативного компонента ТН	ТН (прагнення до змін)	ІТН (прагнення до ясності)	МІТН (прагнення до ясності та контролю)	Новизна проблеми (ІТН)	Складність проблеми (ІТН)	Невирішеність проблеми (ІТН)	Толерантність до двозначності (ТД)
1.	Винахідливість	-0,067	0,101	0,137*	-0,197**	0,127*	0,164**	-0,043
2.	Сміливість	-0,163**	-0,243**	-0,132*	-0,320**	0,001	-0,150*	0,513**
3.	Адаптивність	-0,184**	-0,199**	-0,139*	-0,246**	-0,182**	-0,259**	0,317**
4.	Упевненість	-0,103	0,229**	0,279**	-0,110	0,079	0,212**	-0,310**
5.	Пильність	0,077	0,154**	0,141*	0,002	0,100	-0,060	-0,079
6.	Уникнення	0,098	-0,006	-0,093	0,024	-0,030	-0,091	0,048
7.	Прокрастинація	0,087	0,065	0,096	0,011	0,067	-0,060	0,067
8.	Надмірна пильність	0,231**	0,085	0,047	0,280**	0,025	0,035	-0,169**
9.	Готовність до ризику	-0,203**	0,133*	0,127*	-0,220**	0,079	0,206**	-0,001
10.	Суб'єктивна раціональність	0,173**	0,083	-0,030	0,201**	0,060	-0,091	-0,220**
11.	Прийняття рішення про формування ТН (за анкетой)	0,037	0,156**	0,101	0,080	0,185**	0,210**	-0,025

Примітка: статистична значущість на рівні * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$.

Як зазначено в таблиці 3, встановлено позитивний статистично значущий зв'язок між винахідливістю і МІТН ($r_s = 0,137$;

$p < 0,05$), складністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,127$; $p < 0,05$), невирішеністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,166$; $p < 0,01$). Негативний статистично значущий зв'язок виявлено між винахідливістю і новизною проблеми (ІТН) ($r_s = 0,197$; $p < 0,01$). Отже, високий рівень винахідливості (вміння знаходити вихід із складних ситуацій, звертатись до нових джерел для вирішення нових проблем) призводить до прагнення ясності та контролю в міжособистісних стосунках, до схильності розглядати невизначені ситуації як загрозу, але при цьому новизна невизначеності майбутніх психологів не лякає.

Також виявлено позитивний статистично значущий зв'язок між сміливістю і ТД ($r_s = 0,513$; $p < 0,01$), адаптивністю і ТД ($r_s = 0,317$; $p < 0,01$). Решта діагностичних шкал має негативний кореляційний зв'язок зі сміливістю й адаптивністю ($p < 0,05$; $p < 0,01$). Отримані дані говорять про те, що високі рівні сміливості (як тяга до нового, невідомого, відмова від випробуваних стилів поведінки) й адаптивності (вміння змінювати свої плани в нових ситуаціях) у майбутніх психологів впливають на формування спокійного ставлення до відсутності чітких відповідей у ситуаціях невизначеності (ТД). Водночас виявлений негативний кореляційний зв'язок вказує на формування у майбутніх психологів ТН і схильності розглядати (оцінювати) невизначені ситуації як бажані.

Високий рівень діагностичної шкали «упевненість» має позитивний кореляційний зв'язок з ІТН ($r_s = 0,229$; $p < 0,01$), МІТН ($r_s = 0,279$; $p < 0,01$), невирішеністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,212$; $p < 0,01$) і негативний кореляційний зв'язок із ТД ($r_s = 0,310$; $p < 0,01$). Цей факт свідчить про те, надмірна впевненість у ситуаціях невизначеності пов'язана з неприйняттям невизначеності, бажанням ясності та контролю в міжособистісних стосунках, схильністю розглядати ситуації невизначеності як загрозові.

Аналіз психологічних корелятивних показників копінг-стратегій у ситуаціях прийняття рішень вказує на наявність позитивних статистично значущих зв'язків між продуктивним копінгом (пильність) й ІТН ($r_s = 0,154$; $p < 0,01$) та МІТН ($r_s = 0,141$; $p < 0,05$), між непродуктивним копінгом (надмірна пильність) і ТН ($r_s = 0,231$; $p < 0,01$) та новизною проблеми ($r_s = 0,280$; $p < 0,01$). Слід звернути увагу на те, що непродуктивний копінг, у вигляді надмірної пильності, має і негативний статистично значущий зв'язок із ТД ($r_s = 0,169$; $p < 0,01$). Інші показники непродуктив-

ного копіngu – уникнення приймати рішення і діяти в ситуаціях невизначеності та прокрастинація – не мають жодних статистично значущих зв'язків як із ТН, так і ІТН.

Такі результати узгоджуються з даними результатів дослідження Т. Корнілової [4] на російській студентській вибірці ($N = 299$), де дослідниця зазначає, що така властивість особистості, як пильність, негативно пов'язана з ТН і позитивно з ІТН, раціональністю і рефлексивністю. Це свідчить про необхідність внесення змін щодо інтерпретації шкали «пильність». Аналогічна ситуація зі шкалою «надмірна пильність», яка позитивно пов'язана з ТН, схильністю сприймати невизначені ситуації як бажані й одночасно має негативний зв'язок із ТД.

Отже, отримані результати вказують на певний діапазон використання майбутніми психологами як продуктивних, так і непродуктивних копінгів у ситуаціях невизначеності, двозначності. Г. Солнцева [12] у своєму дослідженні вказує, що на прийняття рішення в умовах невизначеності впливає внутрішня суб'єктивна психічна сфера діючого суб'єкта, тому це складний ієрархічний процес, коли в різних ситуаціях суб'єкт проявляє як ТН, так і ІТН. Слід зазначити, що цей феномен потребує детальнішого дослідження.

Наступний крок у вивченні формування конативного компонента ТН у майбутніх психологів полягав у встановленні психологічних корелятивів між способами вирішення ситуацій невизначеності (опитувальник «Особистісні фактори прийняття рішень» [5] і стандартизованими методиками дослідження ТН. Так, виявлено (див. табл. 3) позитивний статистично значущий зв'язок між готовністю до ризику в ситуаціях невизначеності й ІТН ($r_s = 0,133$; $p < 0,05$), МІТН ($r_s = 0,127$; $p < 0,05$) та невирішеністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,206$; $p < 0,01$); між суб'єктивною раціональністю і ТН ($r_s = 0,173$; $p < 0,01$) та новизною проблеми ($r_s = 0,201$; $p < 0,01$). Негативний статистично значущий зв'язок визначено між готовністю до ризику і ТН ($r_s = 0,203$; $p < 0,01$) та новизною проблеми ($r_s = 0,220$; $p < 0,01$); між суб'єктивною раціональністю і ТД ($r_s = 0,220$; $p < 0,01$).

Слід зазначити, що особистісна готовність до ризику і суб'єктивна раціональність відображають суб'єктивні репрезентації особистісного ризику в свідомості людини, тобто дають змогу визначити, якою мірою для неї характерні продуктивні способи вирішення ситуацій невизначеності [5].

Отримані результати особистісних чинників прийняття рішень демонструють, що майбутнім психологам, які здатні йти

на ризик у ситуаціях невизначеності, притаманно прагнення до ясності (ІТН), контролю в міжособистісних стосунках (МІТН) і відчуття загрози від невирішеності проблеми невизначеності й одночасно невизначеність сприймається ними як бажана новизна проблеми.

Такі результати можна пояснити тим, що готовність ризикувати, як спосіб виходу суб'єкта із ситуації невизначеності, пов'язано з різними видами активності, й у тому числі такими, що мають неадаптивний характер [5]. Оцінюючи результативність своїх дій у минулому, покладаючись на свій досвід, майбутні психологи стикаються із ситуацією, де невизначеною є оцінка своїх потенційних можливостей приймати рішення і діяти в ситуаціях невизначеності.

Аналізуючи психологічні кореляти суб'єктивної раціональності, можна зазначити, що готовність майбутніх психологів обмірковувати свої рішення і діяти при можливо повному орієнтуванні в ситуації невизначеності, в тому числі й ризиковано, сприяє формуванню ТН, але при цьому невизначеність сприймається як загрозна новизна проблеми на тлі неспокійного ставлення до відсутності чітких відповідей у ситуаціях двозначності.

Аналіз діагностичної шкали «прийняття рішення про формування ТН» (за анкетною) виявив позитивний статистично значущий зв'язок між цією шкалою й ІТН ($r_s = 0,156$; $p < 0,01$), складністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,185$; $p < 0,01$) і невирішеністю проблеми невизначеності ($r_s = 0,210$; $p < 0,01$). З іншими показниками ТН, ІТН статистично значущих зв'язків не виявлено. Отримані дані свідчать про те, що майбутні психологи, які прийняли рішення про необхідність формування ТН, характеризуються ІТН, схильністю сприймати невизначеність як загрозу у вигляді складності та невирішеності проблеми.

Наступний крок у дослідженні психологічних корелятів формування ТН у майбутніх психологів полягав у аналізі психологічних особливостей продуктивних і непродуктивних способів вирішення ситуацій невизначеності (Мельбурнський опитувальник прийняття рішень (МОПР) [4], опитувальник «Особистісні фактори прийняття рішень» (ОФР) [5]) майбутніми психологами залежно від їх особистісної готовності до змін (методика «Особистісна готовність до змін») [9] (табл. 4).

Таблиця 4

Кореляційний зв'язок між особистісною готовністю до змін і продуктивними та непродуктивними способами вирішення ситуацій невизначеності майбутніми психологами (коефіцієнт кореляції r_s)

Діагностичні конструкти	Продуктивний копінг (пильність)	Непродуктивний копінг (уникнення, прокрастинація, надпильність)	Готовність до ризику	Суб'єктивна раціональність
Особистісна готовність до змін (загалом)	0,152**	-0,413**	0,491*	-0,124*

Примітка: статистична значущість на рівні * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$

Як зазначено в табл. 4, існує позитивний статистично значущий зв'язок між особистісною готовністю до змін і продуктивним копінгом ($r_s = 0,152$; $p < 0,01$) та готовністю до ризику ($r_s = 0,491$; $p < 0,05$). Негативний статистично значущий зв'язок виявлено між особистісною готовністю до змін і непродуктивним копінгом ($r_s = 0,413$; $p < 0,01$) та суб'єктивною раціональністю ($r_s = 0,154$; $p < 0,05$).

Отримані дані свідчать про те, що високий рівень особистісної готовності до змін у стресових ситуаціях, пов'язаних з інноваціями, сприяє формуванню у майбутніх психологів продуктивного копінгу (пильність) у ситуаціях прийняття рішень (хоча, як зазначалось вище, продуктивний копінг має позитивний кореляційний зв'язок і з ТН) і готовності ризикувати в самосвідомості та діяти в ситуаціях невизначеності. Низький рівень особистісної готовності до змін призводить до використання непродуктивних копінгів у ситуаціях прийняття рішень (уникнення, прокрастинація і надпильність) та готовності обмірковувати свої рішення і діяти тільки у разі повного орієнтування в невизначених ситуаціях.

Пояснюючи використання майбутніми психологами непродуктивних копінгів у ситуаціях невизначеності, звернемося до дослідження ТН на ізраїльській вибірці. Так, С. Байер [14] із колегами (S. Bayer, R. Lev-Wiesel, M. Amir) вважають, що чим більше людина відчуває загрозу від зовнішніх подій, тим більше

вона «чіплятиметься» за оборонну ілюзію, наприклад, шляхом відмови, в нашому випадку шляхом уникнення невизначених, суб'єктивних проблемних або стресових ситуацій.

Висновки. Установлено психологічні кореляти формування когнітивного, афективного та конативного компонентів ТН у майбутніх психологів. На формування когнітивного компонента ТН у майбутніх психологів позитивно впливає рефлексивність та поінформованість про поняття «толерантність до невизначеності», «інтолерантність до невизначеності», умови формування ТН. Психологічні особливості формування афективного компонента ТН у майбутніх психологів полягають у тому, що надмірно виражені емоції в ситуаціях невизначеності, неоднозначності чи багатозначності негативно впливають на формування ТН, тоді як позитивне ставлення до невизначеності позитивно впливає на формування толерантності до двозначності. Формування конативного компонента ТН у майбутніх психологів характеризується певними особливостями встановлених кореляційних зв'язків, зокрема, сміливість і адаптивність сприяє формуванню толерантності до двозначності, суб'єктивна раціональність сприяє формуванню ТН. Виявлені особливості полягають й у тому, що в ситуаціях невизначеності, неоднозначності, двозначності майбутнім психологам притаманні як продуктивні, так і непродуктивні копінги.

Проаналізовано психологічні особливості продуктивних та непродуктивних способів вирішення ситуацій невизначеності майбутніми психологами залежно від їх особистісної готовності до змін. Отримані дані свідчать про те, що високий рівень особистісної готовності до змін сприяє формуванню у майбутніх психологів продуктивного копінгу в ситуаціях прийняття рішень, аналогічно і готовності ризикувати та діяти в ситуаціях невизначеності. Низький рівень особистісної готовності до змін сприяє формуванню непродуктивних копінгів у ситуаціях прийняття рішень, відповідно і готовності обмірковувати свої рішення і діяти тільки у разі повного орієнтування в невизначених ситуаціях.

Установлені психологічні кореляти, як внутрішні умови, мають значення при формуванні ТН у майбутніх психологів.

Перспективи подальших досліджень цієї проблеми. На основі визначених внутрішніх і зовнішніх психологічних умов розробити програму формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів та здійснити аналіз її ефективності.

Список використаних джерел

1. Гусев А. И. Толерантность к неопределенности как составляющая личностного потенциала / А. И. Гусев // Личностный потенциал: структура и диагностика / под ред. Д. А. Леонтьева. – М. : Смысл, 2011. – С. 300–329.
2. Гусев А. І. Толерантність до невизначеності як чинник розвитку ідентичності особистості : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / А. І. Гусев. – К., 2009. – 233 с.
3. Карпов А. В. Рефлексивность как психологическое свойство и методика ее диагностики / А. В. Карпов // Психологический журнал. – 2003. – Т. 24. – № 5. – С. 45–57.
4. Корнилова Т. В. Мельбурнский опросник принятия решений: русскоязычная адаптация [Электронный ресурс] / Т. В. Корнилова // Психологические исследования. – 2013. – № 31. – Т. 6. – С. 4. – Режим доступа : <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n31/883-kornilova31.html>.
5. Корнилова Т. В. Принцип неопределенности: Единство интеллектуально-личностного потенциала человека / Т. В. Корнилова, М. А. Чумакова, С. А. Корнилов, М. А. Новикова. – М. : Смысл, 2010. – 334 с.
6. Лушин П. В. Личностные изменения как процесс: теория и практика : монография / П. В. Лушин. – Одесса : Аспект, 2005. – 334 с.
7. Особистісно-орієнтована підготовка майбутніх психологів у системі післядипломної педагогічної освіти : посібник / П. В. Лушин, Н. Ю. Волянчук, О. В. Брюховецька та ін. ; НАПН України, Ун-т менедж. освіти. – К., 2014. – 222 с.
8. Пічурін В. В. Толерантність до невизначеності як складова психологічної готовності студентів до професійної діяльності і її формування в процесі фізичного виховання / В. В. Пічурін // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт) : зб. наук. пр. – Київ, 2015. – Вип. 3 (57) 15. – С. 260–264.
9. Почебут Л. Г. Кросс-культурная и этническая психология : учеб. пособ. / Л. Г. Почебут. – СПб. : Питер, 2012. – 336 с.
10. Практикум по психодиагностике и исследованию толерантности личности / Г. У. Солдатова, Л. А. Шайгерова. – М. : МГУ, 2003. – 112 с.
11. Практическая психодиагностика. Методики и тесты : учеб. пособ. / ред. и сост. Д. Я. Райгородский. – Самара, 2001. – 672 с.

12. Солнцева Г. Н. Принятие решений в ситуации неопределенности и риска / Г. Н. Солнцева, Г. Л. Смолян. – М. : Труды ИСА РАН, 2009. – Т. 41. – С. 266–280.
13. Хілько С. О. Модель формування толерантності до невизначеності у майбутніх психологів / С. О. Хілько // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. пр. / Ун-т менедж. освіти НАПН України ; редкол.: О. Л. Ануфрієва [та ін.]. – К., 2005. – Вип. 15 (28) / голов. ред. В. В. Олійник. – К. : АТОПОЛ ГРУП, 2015. – С. 254–263.
14. Bayer S. The Relationship Between Basic Assumptions, Posttraumatic Growth, and Ambiguity Tolerance in an Israeli Sample of Young Adults: A Mediation-Moderation Model / S. Bayer, R. Lev-Wiesel, M. Amir // Traumatology. – 2007. – Vol. 13. – P. 4–15.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Gusev A. I. Tolerantnost' k neopredelennosti kak sostavljajushhaja lichnostnogo potenciala / A. I. Gusev // Lichnostnyj potencial: struktura i diagnostika / pod red. D. A. Leont'eva. – М. : Smysl, 2011. – S. 300–329.
2. Gusjev A. I. Tolerantnist' do nevyznachenosti jak chynnyk rozvytku identychnosti osobystosti : dys. ... kand. psyhol. nauk : 19.00.07 / A. I. Gusjev. – К., 2009. – 233 s.
3. Karpov A. V. Refleksivnost' kak psihologicheskoe svojstvo i metodika ee diagnostiki / A. V. Karpov // Psihologicheskij zhurnal. – 2003. – Т. 24. – № 5. – S. 45–57.
4. Kornilova T. V. Mel'burnskij oprosnik prinjatija reshenij: russkojazychnaja adaptacija [Jelektronnyj resurs] / T. V. Kornilova // Psihologicheskie issledovanija. – 2013. – № 31. – Т. 6. – S. 4. – Rezhim dostupa : <http://psystudy.ru/index.php/num/2013v6n31/883-kornilova31.html>.
5. Kornilova T. V. Princip neopredelennosti: Edinstvo intelektual'no-lichnostnogo potenciala cheloveka / T. V. Kornilova, M. A. Chumakova, S. A. Kornilov, M. A. Novikova. – М. : Smysl, 2010. – 334 s.
6. Lushin P. V. Lichnostnye izmenenija kak process: teorija i praktika : monografija / P. V. Lushin. – Odessa : Aspekt, 2005. – 334 s.
7. Osobystisno-orijentovana pidgotovka majbutnih psychologiv u systemi pisljadyplomnoi' pedagogichnoi' osvity : posibnyk / P. V. Lushyn, N. Ju. Voljanjuk, O. V. Brjuhovec'ka ta in. ; NAPN Ukrai'ny, Un-t menedzh. osvity. – К., 2014. – 222 s.

8. Pichurin V. V. Tolerantnist' do nevyznachenosti jak skladova psihologichnoi' gotovnosti studentiv do profesijnoi' dijal'nosti i i'i' formuvannja v procesi fizychnogo vyhovannja / V. V. Pichurin // Naukovyj chasopys NPU im. M. P. Dragomanova. Serija 15 : Naukovo-pedagogichni problemy fizychnoi' kul'tury (fizychna kul'tura i sport) : zb. nauk. pr. – Kyi'v, 2015. – Vyp. 3 (57) 15. – S. 260–264.
9. Pochebut L. G. Kross-kul'turnaja i jetnicheskaja psihologija : ucheb. posob. / L. G. Pochebut. – SPb. : Piter, 2012. – 336 s.
10. Praktikum po psihodiagnostike i issledovaniju tolerantnosti lichnosti / G. U. Soldatova, L. A. Shajgerova. – M. : MGU, 2003. – 112 s.
11. Prakticheskaja psihodiagnostika. Metodiki i testy : ucheb. posob. / red. i sost. D. Ja. Rajgorodskij. – Samara, 2001. – 672 s.
12. Solnceva G. N. Prinjatje reshenij v situacii neopredelennosti i riska / G. N. Solnceva, G. L. Smoljan. – M. : Trudy ISA RAN, 2009. – T. 41. – S. 266–280.
13. Hil'ko S. O. Model' formuvannja tolerantnosti do nevyznachenosti u majbutnih psihologiv / S. O. Hil'ko // Visnyk pisljadyplomnoi' osvity : zb. nauk. pr. / Un-t menedzh. osvity NAPN Ukrai'ny ; redkol.: O. L. Anufrijeva [ta in.]. – K., 2005. – Vyp. 15 (28) / golov. red. V. V. Olijnyk. – K. : ATO POL GRUP, 2015. – S. 254–263.
14. Bayer S. The Relationship Between Basic Assumptions, Posttraumatic Growth, and Ambiguity Tolerance in an Israeli Sample of Young Adults: A Mediation-Moderation Model / S. Bayer, R. Lev-Wiesel, M. Amir // Traumatology. – 2007. – Vol. 13. – P. 4–15.

Received June 22, 2017

Revised July 24, 2017

Accepted August 28, 2017